

Állami emberszelidítő

Irodalmi érdekességek a szegedi börtönhistoriából

Szegeden szinte minden belvárosi utcában emléktábla jelzi, hogy nagyon sok író, költő született, lakott és alkotott a városban. Sokan tanultak egyetemen, főiskolán. Az irodalmi eseményként jelzett látogatásoknak se szeri, se száma. A város kellő tiszteletben tartja ezen irodalmi emlékhelyek többségét. Szinte nincs hét, amikor ne lenne valahol koszorúzás, megemlékezés. Péter László, a nagy tekintélyű irodalomtudós külön kötetet állított össze Szeged irodalmi emlékhelyei címen. Ebben ő is szól a szegedi börtönökkel kapcsolatos irodalmi hagyományokról. A börtönökről szólva nem véletlenül használjuk a többes számot, hiszen Szegeden az utóbbi több mint két évszázadban több, merőben különböző célú börtön működött időszakonként.

Itt volt az első hosszabb ideig funkcionáló országos börtön, a Domus Carresterialis Szegediensis, a várbörtön. 1784-től 1832-ig ide küldték a „köztörvényhatóságok és magánosok a javíthatatlanokat és kihágókat és más vétkeikért halálos büntetésre kevésbé érdemeseket, vagy attól kegyelemből felmentetteket.”

Már hamarabb volt városi börtön is. A török kiűzése után, a vár másik részén – külön parancsnokság alatt – hajóvontatásra és sáncmunkára ítélt rabokat helyeztek el. 1787-től török, majd 1793-tól francia hadifoglyok is vannak a szegedi várban. A 180 tiszt és 650 kőzkatona közül 370 hal meg 1800-ig. Külön francia katonai temető is volt ekkor a városban.

I. Ferenc rendelete alapította az Olasz Deportáltak Intézetét (1831–1848), ahová a lombardiai és velencei tartományok „rossz magaviseletű egyénei” közül 685 fő érkezett. A minősítés forradalmi vagy függetlenségi törekvéseket takar, hiszen a köztörvényes bűnözőket olasz földön is elítélte a bíróság, s e büntetéseket ott is hajtották végre. Szegedre bírósá-

gi ítélet nélkül kerültek az osztrákok számára kellemetlen egyének. 1848. október 4-én Kossuth Lajos szegedi látogatása alkalmával nyilvánítja őket szabadnak. „Éviva Kossuth”, kiabálták tömbölő örömmel az egész városban, majd sok olasz jelentkezett honvédnek.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc történetét ismerők közül is kevesen tudják, hogy a belügyminisztérium június 19-én rendeletet adott ki, hogy minden olyan politikai bűnöst, akit a statáriális bíróságok nem ítélnak halálra, Szegedre kell hozni. Ide kerülnek a délvidéki harcokban fogságba került szerbek, a 103 kikindai szerb felkelő, az Ozoránál elfogott 96 hadifogoly tiszt is.

Természetesen ezektől is elkülönített kazamatákban tartották fogva a fenyített honvédeket, számuk a szeptemberi jegyzőkönyvek szerint már elérte a 84-et. 1849. március elején már a háromszázat is meghaladja a politikai foglyok száma. Ekkor Szegeden is felállítanak egy vésztörvényszéket, amely több halálos ítéletet is hoz. Elégé közismert viszont, hogy a Ráday-féle királyi biztosság szintén a szegedi várban működött (1869–1873). 3082

betyár, vagy jogtalanul elítélt teremtett legendákat az ott folyó kínzásokról. Sok irodalmi és filmretek szól erről.

Szintén ismert, hogy a várost elpusztító nagy szegedi árvíz után a múlt század nyolcvanas éveitől a Csillagbörtön fogadta a legveszélyesebb bűnözőket, majd az első világháború végétől a politikai foglyok egy részét is. Csak az irodalombarátok tudják, hogy a Csillagtól két utcára, vele közös igazgatás alatt, a Vasas Szent Péter utcában volt 1890-től az Államfogház, amelynek rácsai mögött sok irodalmi személyiség töltött el néhány hetet, hónapot vagy évet.

Igaza van tehát Péter László professzor úrnak: valóban irodalmi emlékhelyek ezek, hiszen írók is kerültek rács mögé jogos ítélettel, például párbajért, időnként jogtalan üldöztetés alapján is.

Több író látogatta meg barátját, ismerősét is a „hüvösön”. Jelentős esemény az is, ha csak pusztá érdeklődésből, írási szándék nélkül látogatja meg a börtönt az ország egyik legnagyobb írója. Számos példát találunk erre is a Csillagbörtön történetében.

Természetesen az is előfordul, hogy voltak, akik „csak” írni akartak az intézményről, a börtönről, az itteni életéről, vagy a fogvatartottokról. Találkoztunk azzal is, hogy hőseik, modelljeik sorsát, viselkedését tanulmányozták.

Az is előfordul, hogy a látogatóról, a tudósító újságíróról csak évtizedek múlva derül ki, mekkora író lesz később. Ez persze nem csökkenti a látogatás érdekességét. Szegeden erre is találunk példákat. Az érdekességek felsorolását a névadással érdemes kezdeni: ki adta a szegedi fegyintézetnek a Csillagbörtön nevet?

Erre a kérdésre senki sem tud válaszolni. A „szögedi” népnyelv „fundálta ki” ezt a találó kifejezést, amelyet átvettek az újságírók és később az írók is.

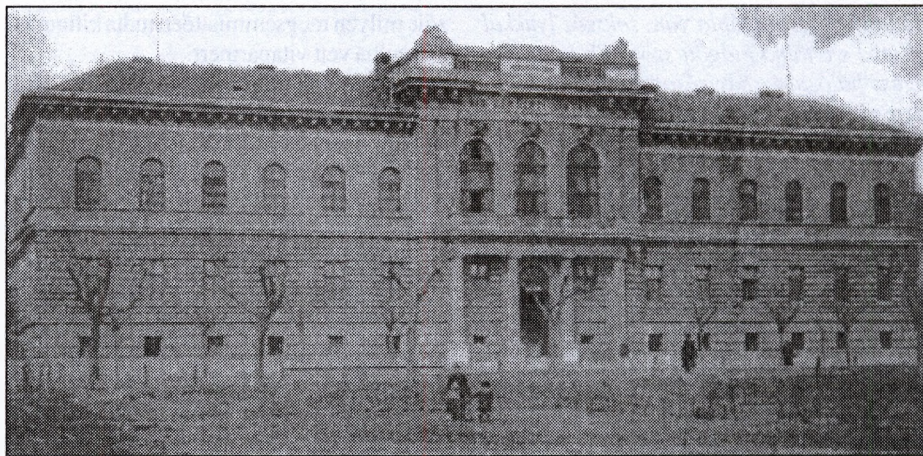
Az Európa legpatinásabb, építészetileg is értékes, eredetileg is börtön céljára készült épületei közé tartozó fegyintézet eredeti ne-

ve Szegedi királyi kerületi börtön és királyi törvényszéki fogház volt. Már 1884-ben, az építés közben megjelenik a sajtóban a Csillagbörtön elnevezés, amely tulajdonképpen sohasem volt hivatalos. A történelem során 6 neve is volt a híres szegedi fegyintézetnek, ami mindig függött a jogszabályoktól is. Például addig volt szegedi Fegyház és Szigorított Börtön a neve, amíg szigorított börtön büntetési forma is létezett. A Csillagbörtön elnevezés jól utal az épület jellemző alakjára és funkciójára. Érdekes, hogy ilyen Bentham-féle panoptikus rendszerű, három-négy emeletes, három-öt szárnyas körfolyosós börtönépületet sokat építettek az utóbbi másfél száz évben a nagyvilágban, de csak a „szögedi” magyarok nevezték el ilyen szemléletesen.

Jókai Mór, a börtönlátogató

A Csillagbörtön a múlt század végén a világ legkorszerűbb büntetés-végrehajtási intézményei közé tartozott jelzőberendezéssel, fürdési lehetőséggel, központi fűtéssel, kórházkörlettel, munkatermekkel, tanulási és egyházi helyiségekkel. A fegyház vezetői és a személyi állomány is korszerűen dolgozott. Nagy érdeklődés és nyilvánosság kísérte munkájukat. Többek között Jókai Mór írt a Csillagról. Ő az 1879-es mindent elpusztító árvíz előtt is, később is szeretett Szegedre látogatni. Sokat tett a szegedi újjáépítés népszerűsítéséért. Természetesen a legnagyobb magyar mesélőnek minden szegedi látogatásáról volt mondanivalója, ezekről cikket írt. Látogatása városi irodalmi esemény volt, így Jókai szegedi programjairól mindig beszámoltak az országos és helyi lapok.

Előfordult, hogy a helyi hírlapíró volt a magyar irodalom egy másik jövőendő klasszikusa. A kezdő újságíró büszkén számol be az akkor már országos irodalmi te-

1906 utáni a kép, mivel előtte az épület törvényszéki palota volt, s ebben az évben kapta meg a börtön

kintély látogatásáról. Ime, egy jellemző történet a múlt századból. Gárdonyi Géza a Szegei Napló 1891. április 5-i számában így ír Jókai Mór látogatásáról: „... Végül azt az óhaját fejezte ki, hogy a híres csillagbörtönt szeretné megtekinteni. A csillagbörtön igazgatója, ki ezelőtt nyolc évvel Jókait és Munkácsy Mihályt a munkácsi fegyházban kalauzolta, meg volt lepve a nagy úr belépésekor. Hivatalos munkáját bevégezve, körülvezette a nagy úrot a csillagbörtön folyosóin. Jókai nagy érdeklődéssel nézte végig a börtön célszerű beosztását, a cellákat, a közös műhelyeket, a konyhát, a sütőhelyet, és végül az igazgató kérelmére beírta a nevét a vendékönyvbe. Mikor az igazgatótól elbúcsúzott, lapunk munkatársához fordulva, kedélyesen jegyezte meg: No öcsém, maga is elmondhatja, hogy együtt volt Jókai-val a börtönben.

Jókai ezután a Tisza szállóba hajtatott, ahol egy kiállítás kellett megnyitnia. Alig ért oda, már felkérték a nyitóbeszéd megtartására. Engedje meg, hogy lélegzethez jussak – mondta vendéglátójának. – Most szabadultam a börtönből.”

A korabeli irodalmi élethez hozzátartozott, hogy a nagy író szegedi napja felolvasó-

esttel és díszvacsorával fejeződjön be. Ennek színhelye is a Tisza-szálló volt, amely később többek között Tömörkény István, Móra Ferenc és más írók törzshelye volt. (Tényleg csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Juhász Gyula törzsszatala helyét ma bank foglalja el!) Most csak Jókai Mór itt elhangzott szavait idézzük: „Ma tisztelt barátaimnak szíves kaluzolásával két intézetet néztem meg: a kisdedóvót és a csillagbörtönt. A csillagbörtönnek nyolcszáz tanítványa van, a kisdedóvónak nyolcvan... Ha a kisdedóvába többen járnának, kevesebben kerülnének börtönbe... Hadd legyen egy olyan palotája a kisdedóvásnak, mint a csillagbörtön.”

Jókai híres volt bevált prognózisairól. Valószínű, hogy e jóvendőlése csak később valósul meg. Az azért látszik, hogy nem a közeljövőben.

A szegedi börtönlátogatáson tapasztalatról ír Jókai a Pesti Hírlap 1891. április 9-i számában: „...hanem azért mindenről gondoskodva van. Légfűtés a zárkákban, fekvőhely, rendes öltözet, meleg étel. Itt van az a paradicsom, ahol csak Ádám lakik, Éva nélkül, kígyó nélkül. Azért hívjuk csillagbörtönnek, mert a zárkákhoz vezető folyosók csillag alakban futnak össze közepén, ahol egy rop-

pant nagy fekete tábla van, sokszáz lyukkal ellátva s e tábla mögött szövődik össze egy egész hálózata a távirósodronyoknak, minden zárkának van egy távirója. Ha valami baj van odahenn, megnyomák a gombot, egy szám kiugrik a megfelelő lyukból s a csengettyű megszólal.

Minden tökéletes ezen az aszteroidon. Hát a lakosok? Azok is olyan tökéletesek, amilyennek az embernek lenni muszáj! dolgoznak és nem beszélnek. – Így végzi az ember.”

Gárdonyi jól tudta, hogy milyen híres emberrel volt együtt a börtönben. Jókai ezt nem tudhatta, hiszen Gárdonyi csak később vált, az Egri csillagok megírása után, országosan népszerűvé, és ő maga sem tudta, hogy valaha az egyik legtöbbször olvasott magyar regény szerzője lesz.

A sors érdekessége, hogy e században is előfordult az az eset, hogy egy híres költő és egy későbbi – akkor még kezdő – költőóriás együtt volt a szegedi börtönben. *Juhász Gyula* és *József Attila* 1921 karácsonyán látogatta meg *Szalay János* szegedi újságírót a Csillagban. Akkor Juhász Gyula országosan elismert költő volt. A fiatal József Attilának versei jelentek már meg, de csak a költészet avatott ismerői tudták, milyen nagy költő lesz a Szépség koldusa poétája.

Gárdonyi, a párbajhős!

Visszatérve Gárdonyi börtönmúltjára, „rabságára”: tény, hogy párbajvétségért két alkalommal is elítélték a közismerten lobbanékony újságírót.

Az első történet lényege a következő: Gárdonyi mindig szeretett élcelődni, és tolla is – ha úgy akarta – vitriolos volt. Nem is gondolná az ember, hogy az Egri csillagok csodás mesélője, a dicső haditettek hű krónikása, a színművek életszerű dialógusai, drámai konfliktusai, vagy éppen humoros történetei szer-

zője milyen megsemmisítően tudta kifigurázni a célba vett vitapartneret.

Ez történt ebben az esetben is. Volt ugyanis a gyorsan épülő, árvíz utáni városban egy *Szegedi Paprika* című élclap. Ennek hasábjain figurázta ki Gárdonyi az egyik neves szegedi bankárt, *May R. Miksát*. A pénzember úgy érezte, hogy becsületébe gázoltak, és ezért ügyvédet fogadott, beperelte a cikkíró Gárdonyi Gézát. A tárgyaláson a bankár ügyvédjének segítőtje, *dr. Kókay István* ügyvédjelölt visszavágott és becsmérelte a Gárdonyi Gézának munkát adó lapot. Gárdonyi Géza sem maradt adós. Reakciója az volt, hogy Kókayt pellengérezte ki a *Szegedi Híradó* című lapban. Ez sem maradt annyiban. Az ifjú ügyvédjelölt párbajra hívta ki a hírlapírót. A két fél segédei megállapodtak abban, hogy a küzdők karddal az első vérig vívnak. A színhely a Sörház utcában lévő kaszárnya vívóterme volt. Az 1889. január 16-án délután fél kettőkor kezdődő asszó a jurátus úr győzelmével ért véget, miután Gárdonyi a fején megsérült, s a segédek megálljt parancsoltak – tudósít a korabeli sajtó. Az ügynek azonban jogi folytatása volt. A párbajozás akkor már üldözendő cselekmény volt. Így bíróság elé kerültek a küzdő felek.

Városszerte nagy érdeklődéssel várták a zárótárgyalást. Itt felsorakoztak a tanúk: *Mócs Zsigmond* lapszerkesztő, *Baráth* főhadnagy párbajsegéd, és az elmaradhatatlan szereplő, az orvos, ez esetben *Schreiber* doktor, akinek tiszte volt megállapítani, hogy az első vér megjelent-e a vívók valamely testrészén.

A Schnell bíró elnöklete alatt levezetett tárgyalás végén megszületett az ítélet salamoni döntéssel: Gárdonyi és Kókai is 14-14 nap államfogház-büntetést kapott. Természetesen a *Szegedi Napló* a következő napon részletesen beszámolt az ítéletről. Gárdonyi Géza párbajozó társával, *dr. Kókay Istvánnal* együtt vonult be 1890. augusztus 2-án a Vasas Szent Péter utca és a Csemege utca sarkán

A kép 1892-ben készülhetett, mivel dr. Szabó Lajos 2 éves ítélettel az 1890. augusztus 4-i névsorban szerepel, de a fák már lombosak...

ma is álló épületébe, ahová három hónapja költözött Vácról az államfogház. Hivatásának megfelelően a vérbeli újságíró Gárdonyi Géza azonnal megkezdi lapja, a Szegedi Napló tudósítását az államfogházból. A cikksorozat címe találó: *Az állami emberszélidítőben*, az alcíme pedig *Egy államfogoly naplójából*.

Bemutatja az „úri börtön” életét, a kártyacsatákat, a viccelődéseket, a nótázásokat. A legszörnyűbb számára az első éjszaka volt, amikor „egy nyolc lépés hosszú, négy lépés széles cellába” szorítva virrasztott.

Érdekesen írja le az államfogház lakóit. (Megjegyezzük, hogy az akkori személyeségi jogokat nem sértette az, ha az államfogházban lévő ügyészről, papról, ügyvédről, orvosról és más foglalkozásúról írtak.) Színesen ábrázolja Miskey főfoglár, aki az előírásoknak megfelelően csak éjjelre zárta be külön-külön szobájukba az államfoglyokat. Egész nap nála volt a nagy kulcskarika, amelyet előszeretettel csörgetett, amikor az épületben vagy a hozzátartozó szép kertben sétált.

Félúton a mennyországba

Az egyik legérdekesebb rész az, amiben Gárdonyi leírja az egyházi szertartáson való részvételüket. A *Rabok temploma* című írása arról szól, hogyan vett részt először a Csillagban misén. Maga az író eleinte nem is gondolt a szertartáson való részvételre. Az államfogolytársak azonban kiharcolták a lehetőséget arra, hogy a Csillagbörtön templomába járhassanak vasárnapi istentiszteletre. A szertartás helyének megközelítése is érdekes volt: „Az ember annyi lépcsőt mászik meg fölfelé, hogy legalább is feleútját teszi meg a mennyországba...” – írja. Ebből is következtethetünk, hogy a harmadik emeleten, a mostani nagyteremben volt a mise.

Mit látott, tapasztalhatott és érezhetett itt az író? „A nagy terem tömve volt rabokkal és zsi-ványszaggal” – írja a cikkében. Beszámol arról, hogy „készséggel nyitottak utat nekünk, az elkorlátozott oltár mellé, ahol mégis elkülönítve ülhetünk...” Megilletődve tapasztalja, hogy „mögöttem daróczruhába öltözött rabok

százai énekelték az Isten dicséretét, bűnök könyörgését, s egy elrejtett harmóniumnak panaszos akkordjai kísérték az éneket..." Majd így folytatja: „Egy pillantást vettem a rabokra. Figyelő arccsal hallgatták a papot. Előttük fényes szuonyok meredtek a levegőbe. Oh itt az Isten templomában is csörög a bilincs!”

Másodszor 1891. április 10-én vonul be egy hónapra Gárdonyi a Vasas Szent Péter utcai épületébe. Ekkor az történt, hogy a Szege-di Napló egyik számában egy *Fortgang* nevű csavargóról írt. Mivel *Újlaki Antal* újságírónak ez volt az eredeti neve, megsértődött és párbajra hívta ki Gárdonyit.

A Hungária Szállóban került sor a párviadalra. Egymásra rontottak a vívásban nem nagyon jártas újságírók. Újlaki elesett, és ekkor Gárdonyi úriemberhez méltatlan módon megsebezte a vállán ellenfelét. Annyira megvadult, hogy az öt lefogni akaró segédek is megsebezte. Joggal kapott egy hónapos büntetést, míg ellenfele csak három napig volt a magas kerítésű épületben, az államfogházban. Ekkor sem tagadta meg önmagát. *Fürdői levelek* címen *Don Vigole* álnéven írt cikksorozatot lapjának. Már az első cikkekben kifejtette nézetét az államfogház-büntetés értelméről: „...ez a börtöntípus sosem fogja megszüntetni a párviadalokat, ehhez a korszellemnek kell megváltoznia...”

A korszellem ebben a vonatkozásban lassan változott. A sajtóban megjelent néhány példa a párbajvétségért elítéltekről. 1892-ben *Bródy Sándor*, 1894-ben *Ábrányi Kornél* volt Szegeden. 1902-ben *Gonda József* és *Nagy Endre*, 1903-ban *Sass Ede* a sajtóhírek szerint a szegedi államfogház lakója. *Vértessy Gyula* 1908-ban, míg a fiatal *Molnár Ferenc* 1912-ben volt itt párbajért.

Politikai csendháborítók

Az államfogház kezdetben „úri börtön” volt, ahol szinte kizárólag párbajhősök voltak. Emellett néhányan nemzetiségi „izgatá-

sért” kerültek ide. A századfordulón megnőtt ezek száma, sőt magyar nemzetiségű izgatásért is voltak itt elítéltek. Az 1904-es statisztika érdekes összetételt mutat. A 114 államfogholy közül a magas falak mögött 91 volt párviadalért bezárva, 22 izgatásért, míg egy fel-ségsértés vétsége miatt. A 22 izgatásért elítélte-ből 17 szegény, csak egy volt vagyonos. Az izgatásért elítélt legnevesebb magyar *Kun Béla* volt. Mellesleg, *Ady Endre* levélben üdvözölte a szegedi államfogházban lévő *Kun Bélát*. 1907. november 16-án kezdte meg *Kun Béla* a sztrájkoló építőmunkások melletti állásfoglalásáért, a hatóságok terrorja elítélésért kapott büntetése letöltését. Ennek irodalmi vonatkozása, hogy a szegedi intézményt belülről is ismerő *Ady Endre* levélben üdvözli a fél éves büntetését államfogházban töltő, akkor 21 éves *Kun Bélát*.

Ady Endre is volt 5 napig az államfogházban. 1902. július 19-én vonult be a szegedi intézménybe, 5 napos államfogház-büntetése letöltésére. Az ügy előzményei még 1899-re nyúltak vissza. Ebben az évben május 4-én *Geréby Pállal* egy debreceni színházi előadás-támadt nézeteltérése a nagy költőnek. A köztük vívott párbaj miatt kapta az általában véltlenebb félnek járó ítéletet. *Ady Endre* 5 nap alatt 4 cikket írt az államfogházban. *Gárdonyi*hoz hasonlóan ő is újságírói vénájának megfelelően tölti a szegedi napokat. Gyorsan megismerkedik a fogva tartott társakkal. Külön bemutatja *Kurlander Ede* ügyvédet, *Péchy dr.* bihari körorvost, valamint *dr. Dulinsky Józsefet*, aki 8 hónapot kapott, mert pisztolypárbajban lelőtte egy csíkszeredai ügyvédtársát. *Ady Endre* a *Mártír* című cikkében ábrázolja *Novákovici* (Novákovics) fiatal román agitátort, aki 3 hónapos büntetését tölti *Avram Jancu* sírjánál elmondott beszédért. A költő is kihasználja, hogy hallgatólagosan italt lehetett csempészni az államfogházba. Az általa leírtak szerint *Pálfi Antal* tanyai kapitány bort csempészett be neki gyógyszer feliratú üvegekben. Megjegyezzük, hogy a közelben lévő étteremből hivata-

Az államfogház épülete. A képen fordítva van a negatív. A fákról ítélve a századfordulón készült a képeslap

losan is lehetett ebédet hozatni a fogvatartottaknak. A rendszeres kártyázáshoz és esti nótázáshoz is mindig került hangulatkeltő nedű. *Octavian Goga*, Petőfi román fordítója, Ady Endre barátja szintén járt a szegedi államfogházban. Ady Endre levélben köszöntötte szegedi fogsága alatt a költőt, műfordítót, a román nemzeti mozgalom vezetőjét, aki ekkor már Petőfi avatott román fordítója. Octavian Goga sajtóvétségért kapott büntetését töltötte Szegeden 1912-ben.

Ady Endre levele sajnos nem maradt fenn, de mindketten hivatkoztak rá a későbbiekben. Ady cikket is írt erről, amely a *Világ* 1912. április 17-i számában jelent meg *Goga Octavian* rabsága címen. Ebben szerepel többet között: „*Mikor Goga Octavian, a románok nagy költőjét Szeged úri börtönében traktálta a hivatalos magyar vendégszeretet, üdvözléket küldtem Szegedre. Testvéri üdvözléket a testvérnak. Köszöntő szeretetet a nemes harcoknak...*”

A századfordulón sok képeslap készült az újjáépülő Szegedről. Így a Csillagbörtön és az Államfogház is szerepel a lapokon. Divat volt, hogy az államfogházba kerültek komoly vagy tréfás formában értesítették ismerőseiket tényleges szenvedésükről, vagy éppen az egy-két napos vagy hetes büntetésükről,

„megpróbáltatásukról”. Elég sok ilyen képeslap fennmaradt. Octavian Goga is ilyen képeslapot küldött Ady Endrének. Az államfogház fényképe másik oldalán az alábbi szöveg olvasható:

*„Igen tisztelt barátom,
Megindítottak kedves sorai... Magányomban,
hol a hivatalos Magyarország küldött, és
övéim egy része fájó közönnyel kísért,
nemes barátságának jelei nagyon kellemesen
érintettek. Mihelyt szerét tehetem, eljövök
Budapestre, hogy kezét megszoríthassa, Üdvözl:
Szeged, 13/III. 1912. Goga Octavian”*

Ady Endre levele tartalmára 1924-ben így emlékszik vissza Octavian Goga: „*A levél élehangú kritikát mondott a hatalmon lévő politikai uralom fölött, elítélve annak erőszakosságát és türelmetlenségét. Ady nekem, a politikai csendháborítónak, baráti jobbot nyújtott. Mélyen mgindított a testvéri hang és válaszoltam levelére...*” Szegeden, az államfogházban készítette el Octavian Goga, a későbbi miniszterelnök *Madách Ember tragédiája* című művének román fordítását. A keményen dolgozó román költő kitűnő segítséget kap munkájához. Fogsága alatt igen jó barátságot köt az irodalomkedvelő dr. Szalay Józseffel, a város helyettes rendőrkapitányával. Goga elküldi a Tragédia román fordítását

Szalaynak, aki az olaszországi Riminiben nyaral, és onnan küld hálából ajándékcsomagot a fordítónak. Ekkor még egyik sem sejtí, hogy a költő később Románia miniszterelnöke, a rendőrkapitány-helyettes pedig Szeged polgármestere lesz.

Svetozár Hurban-Vajansky (1847-1916) szlovák költő, regényíró, publicista és politikus 1893. február 17-től azért töltött Szegeden az Államfogházban egy évet, mert a *Národnie Noviny* című szlovák lap vezércikkében éles hangon bírálta a hatóságokat, mert csendőrökkel megakadályozták apja síremlékének ünnepélyes felavatását. Apja az a Jozef Miloslav Hurban, aki 1848-ban *Hodzával* és *Stúrral* a magyarok ellen és az osztrákok támogatására lázította a szlovákságot.

Az államfogylok helyzetére jellemző a költő érkezése is. Már előző nap szobát foglalt a már említett Tisza szállóban. Másnap elegáns fiakkerral ment jelentkezni *Hatzinger* börtönigazgatóhoz.

Neki is, mint minden államfogyolynak, joga volt szobáját berendezni. Mivel egy évig volt itt, így kényelmes karosszéket, írópultot, könyvespolcot hozott magával. Könyvtára legbecsesebb 200 kötete között voltak Gogol, Goethe, Hegel, Homérosz, Puskin, Tolsztoj, Turgenyev művei. A falra a cseh Vesin olajfestményét, családi fotókat és egy Puskit ábrázoló portrét helyezett. Vajansky fogházi naplót vezetett, verseket is írt. 1893. április 2-án írta a *Szegedi telihold* című költeményt, amelyet *Németh Ferenc* fordításában idézünk:

*„S a drága lelkek testvér közelsége,
a gyermek s a hitves hogy hiányzik...
Köröttem aljasság egyhangú képe,
s az álorcán a hazugság kilátszik...
A gondolat se moccan, néma tőle,
indorba fullad kis szikrája már.
Csak engedelmesen figyelj az örre,
míg hosszú órák végtelenje vár.”*

Az évek során több későbbi szlovák miniszter, közéleti ember, újságíró, papa tölti Szegeden államfogház-büntetését. Köztük a

politikai katolicizmus, a szlovák nemzeti mozgalom vezetőjének, Hlinkának az ügye különösen érdekes. „Bűnfeldicsérésért” két év államfogház-büntetést kapott az 1868-1938 között élő *Andrej Hlinka*, szlovák pap. 1907 októberében a Liptó vármegyei Csernován a templomszentelést Hlinkával akarta a lakosság végeztetni. A püspök által kiküldött másik papot a hívek nem engedték be a templomba. A csendőrség beavatkozott és sortüzet adott le a tiltakozókra. Halálos áldozatok is voltak. Hlinka „bűnfeldicsérésért” két év államfogház-büntetést tölt Szegeden.

A harmincas években egyre ritkábban szabtak ki államfogház-büntetést. Így 1935-ben egész év alatt csak 9 fő volt az államfogházban. Ők is csak néhány napos ítéletet kaptak. Az is érdekes, hogy a 9-ből 4 volt tudományos és művészeti foglalkozású, de ugyanannyi volt a tisztviselő is.

Azt a tényt sem szabad elfelejteni, hogy ebben az időben a politikai elítéltek már fegyházban vagy börtönben – külön számukra szervezett osztályokon és speciális őrizettel – töltötték büntetésüket, de ez már egy másik történet az irodalmi szempontok szerint is. Hát még politikailag!

★

Az irodalom és a börtön kapcsolódásairól szólva feladatunknak csak részben tehetünk eleget, hiszen nem írtunk olyan regényhősök börtönmúltjáról, mint *Rózsa Sándor*, vagy a visszaemlékezés-irodalom börtönfejezeteiről, és más vonatkozásokról. A többi budapesti és vidéki büntetés-végrehajtási intézetben is voltak írók, költők, művészek. Csak egy megjegyzés befejezésül. A börtönök külső falára szokás emléktáblákat elhelyezni, levenni-visszatenni. Az irodalmi vonatkozású emlékeket nem jelzi semmi. Egyet lehet érteni azokkal, akik kezdeményezték, hogy a 110 éve átadott szegedi államfogház épületét, ami ma lakóház, emléktáblával jelöljék meg, és a létrehozandó börtönmúzeum külön kiállításán lenne célszerű bemutatni az ide illő tényeket.

Oláh Miklós